

FA LILI ESZTER

*Egy genfi antikva restaurálása
a Pápai Református Gyűjtemények
könyvtárából*

(*Theodorus Beza: Ad acta colloquii Montisbelgardensis, 1588.*)

2. KÖZLEMÉNY

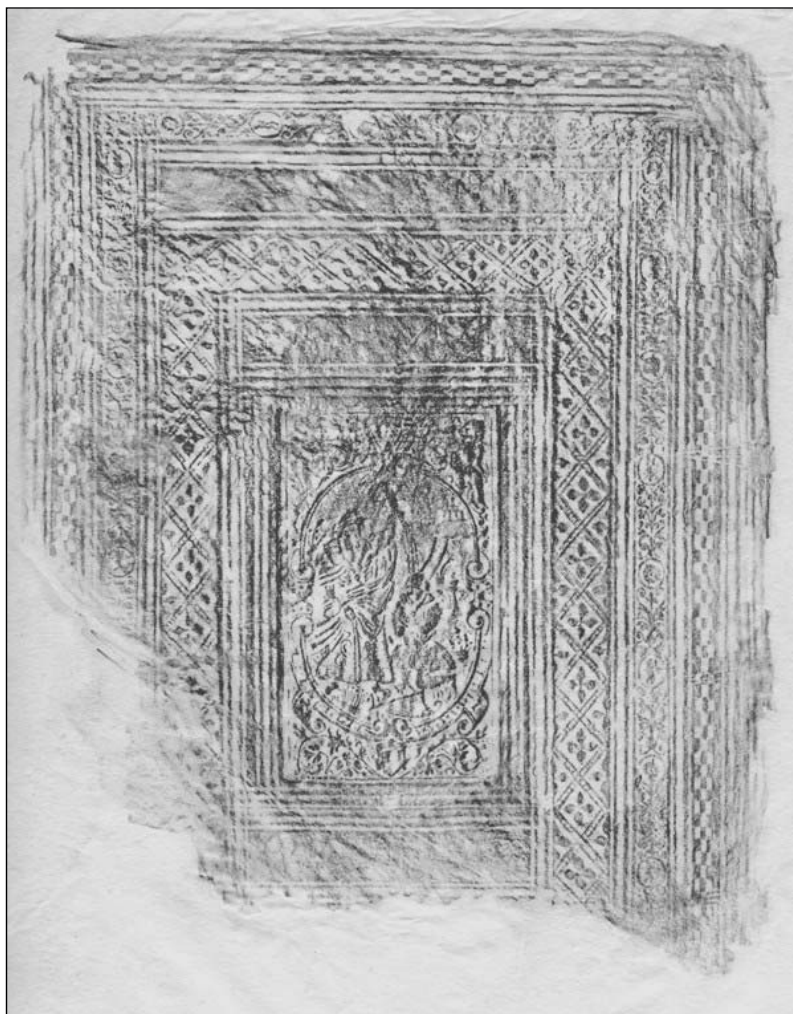
A KÖNYV KÉSZÍTÉSTECHNIKÁJA, ANYAGVIZSGÁLATA
ÉS ÁLLAPOTLEÍRÁSA

A RESTAURÁLANDÓ MŰTÁRGY egy XVI. század végi, genfi kiadású antikva, korabeli német reneszánsz típusú, egész bőr kötésben. A kötés natúr színű sertésbőrből készült, vaknyomással díszített. Az elő- és háttábla díszítésének felépítése azonos. Az első keretben láncdíszes görgető, a második keretben lombdíszek között medalionok láthatóak. A medalionokban rozetta és apró emberalakok váltakoznak. A harmadik keretben rácsdíszes virágos görgető fut körbe. A második és a harmadik görgetők között, valamint a középlemez alatt és fölött üres sáv húzódik. Az előtáblán a második és a harmadik keret rövidebbik oldalán M H S L, a kötet tulajdonosa nevének monogramja látható, az alsó sávban a kötés készítésének évszáma: 1588 vagy 1598. Az elő- és háttábla közepén egy-egy lemezdísz, vagyis lemezpár látható. Mindkét lemez szignált: H I. Az előtábla lemezében ovális mezőben a Keresztre feszítés jelenete látható, a háttáblán pedig a térdeplő Dávid felkenetése Sámuel által. Az ovális alatt címerpajzsban, hangsúlyozott helyen látható a HI monogram. A görgetőkben nincsen névbélyegző.²⁹

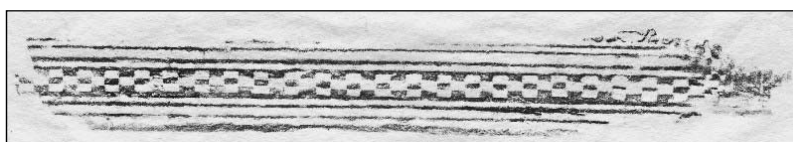
²⁹ Rozsondai Marianne szíves közlése.

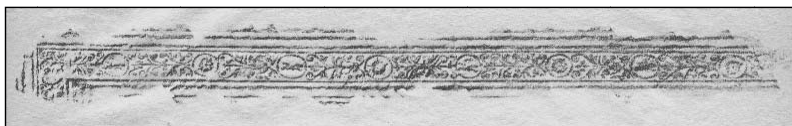
12. kép
A restaurált kötet előtáblájának ceruzás levonata

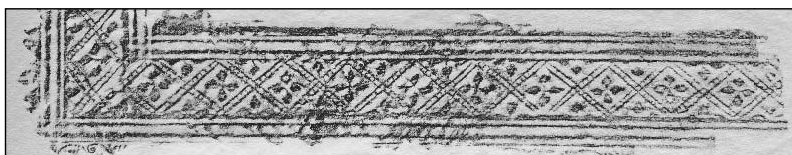
13. kép
A restaurált kötet háttáblájának ceruzás levonata

14. kép
Az első görgető ceruzás levonata

15. kép
A második görgető ceruzás levonata

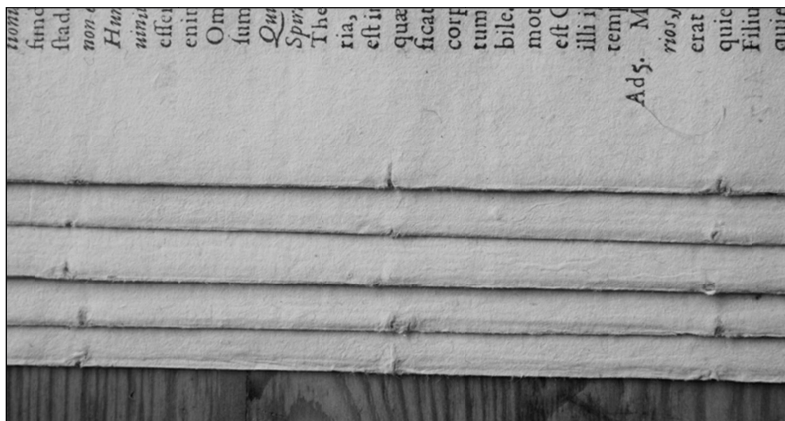
16. kép
A harmadik görgető ceruzás levonata

A borítóbőr meglepően vékony, finom disznóbőrből készült. Az eredetileg majdnem hófehér, timsós cserzésű kötésbőr egyenletesen megsárgult.

17. kép
*A kötésbőr barkamintázata (három csoportban álló szórtüszők)
egyértelműen disznóbőrt jelez*

A könyvtest négy dupla bordára, váltva fűzéssel készült, fejnél és lábnaál hurokkötővel. A dupla bordák kenderzsinegből készültek. A fűzőcérna két szálból, S alakban sodort kendercérna. Az első és utolsó 3 ívfüzet, illetve előzők végigfűzéssel készült, a belső ívek váltva. Az ívfüzeteket a fűzés helyén kés-sel, egyenes vonalban, kb. 1 mm mélyen bevágták.

18. kép
Fűzést megkönnyítő kis bevágások az ívéleken

A bordákat a gerincbőrön kidolgozták: a bordák alatt és felett egy-egy zsinégmintás, vaknyomásos, párhuzamos, dupla léniázás látható. A bordákat duplabordára dolgozták ki a kötésbőrön, vagyis a zsinégek közé eső mélyedést egyenes vonalú vaknyomásos léniázással tették határozottabbá. A bordákon, valamint alatta és felette futó vaknyomásos léniázás a bordalekötő zsinórozásra utalt, a vonalak ék alakra összeszűkülve folytatódnak az elő- és háttáblákon.

A hurokkötőket visszafogottabban dolgozta ki a könyv kötője: enyhén emelkedik ki a gerinc síkjából, nem kapott határozott léniázást alatta, de a kiemelkedés felett három párhuzamos, zsinégmintás, vaknyomásos léniázás fut, amely ugyanolyan jellegű, ám kisebb ékben fut ki az elő- és háttáblára is. A gerincborítás az oromszegő magasságában is kiemelkedik, de díszítetlen. A sapka egyszerű, nincsen benne zsinég, hogy megvastagítsa, kissé alacsonyabban van, mint a könyvtáblák szintje, de ez lehet az összeszáradás következménye is. Az oromszegőt a gerincbőrön a bordákhoz hasonlóan dolgozták ki és léniákkal hangsúlyozták.

19. kép
A bordák és sapka kidolgozása

A könyv oromszegője egyszerű, egyszínű (natúr színű), metszés felé eső gyöngysorral készült. Az oromszegő alapja egy félbehajtott len- és kenderrost összetételű vászon, melyet a könyvtábla külső oldalára ragasztottak ki. Az oromszegő típusa a fatáblás kódexek és a nagyobb példányszámban megjelenő papírtáblás egész bőr, illetve pergamenkötésű könyvek oromszegői közti átmenetet mutatja. A zsinegalap nélküli, félbehajtott vászon az egyszerű félbehajtott pergamenből készült oromszegő alapra emlékeztet, a tábla külső oldalára kiragasztott oromszegő alap szintén a korábbi, fatáblás kötések készítéstechnikai elemeit mutatja. Az oromszegő díszítő öltéssora duplán fogott két szálból készült, S sodratú kendercérna.

20. kép
Az oromszegő töredéke fejnél

A bőrborítás beütése során fejnél és lábnál a nyílás két oldalán a bőrt fel kellett vágni, hiszen a tábla külső oldalára kiragasztott oromszegő alap nem tette lehetővé az egyszerű beütés elkészítését.

A gerinc enyhén gömbölyített, nincsen ereszre verve.

A három bordaközbe íratlan pergamenből készült keskeny gerinckasírozás került. A gerinckasírozás gerinc szélességén túlnyúló végeit a könyvtáblák belső oldalára ragasztották ki. Nem készült gerinckasírozás a legelső borda és lábmetzés közé, ugyanígy a legelső borda és fejmetszés közé eső részre sem.

A könyv papírtáblás, egy-egy tábla 10–10 darab merített, íratlan papírlap összekasírozásával készült. Az első tábla száliránya párhuzamos a gerinccel, a hátsó tábla keresztirányos lapokból készült. A táblák oromszegőkhöz eső sarkait valószínűleg levágták, alig pár mm szélességben. A könyvtáblák pereme körben kb. 4–5 mm-rel szélesebb illetve magasabb, mint a könyvtest. A tábla belső oldalán a beütéseket két párhuzamos vonalas vaknyomásos léniával díszítették.

21. kép
A beázott, majd rétegesen felvált könyvtábla

A metszéseket mindhárom oldalon mélyvörös színűre festették, majd felfényezték. A metszést festés a betáblázás után készült, mert a könyvtáblák belső peremei is ugyanolyan vörös színűek, mint a metszés.

22. kép

Az eredeti metszészfestés nyomai a beütések alatt

Az előzékek egy-egy darab félbehajtott, üres, merített papírlapból készültek. A könyvtesthez végigfűzéssel erősítették hozzá. Az eredeti hátsó előzék száliránya párhuzamos a gerinccel, feltehetően regensburgi vízjelet tartalmaz.³⁰

23. kép

A könyvtest sérülései: málló, puha könyvlapok, hiányok, rovarrágás nyomai

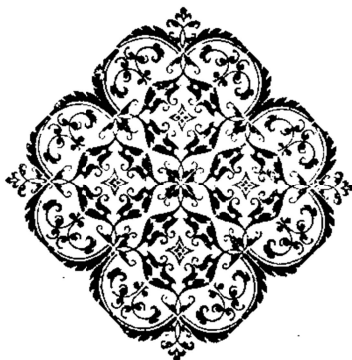
³⁰ Pelbárt Jenő szíves közlése.

24. kép

A kötet sérülései, a bordavégek és gerinckasírozó pergamenek helyzete

A kötet lapjainak anyaga rongycellulóz, világos, sárgás tónusú, vízjelet nem tartalmazó merített papír. A lapok átnézete felhős és csomós, felülete sima. A lapok vastagsága változó, enyhén enyvezettek. Az ívfüzetek 2 lappárosak, a legutolsó ívfüzet egy lappárból áll. A könyvet fekete színű nyomdafestékkal nyomtatták, szintén fekete színnel nyomtatott fametszetes díszes kezdőbetűket, és egy önálló díszítményt tartalmaz. A címoldalon látható a nyomdász fametszetes nyomdászjelvénye is. A nyomtatott betűk tiszta metszésű antikvák, a szedéstükör világos, jól rendezett, átlátható.

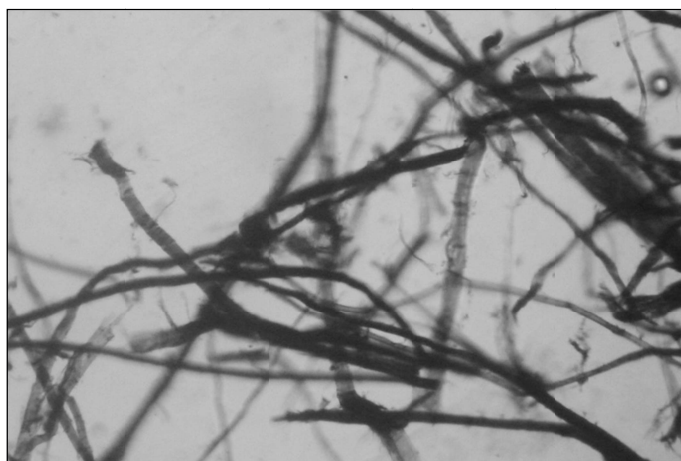
25. kép

Fametszetes záródísz

A RESTAURÁLÁS MENETE

A restaurálási etika szerint restaurálás során cél a lehető legkevesebb beavatkozás, az eredeti kötéstechnikai elemek legteljesebb megtartása, hiány esetén korhű rekonstrukció készítése, figyelembe véve a reverzibilitás elvét, vagyis a restaurálás során felhasznált anyagok, vegyszerek nem károsíthatják az eredetit, attól bármikor, roncsolásmentesen eltávolíthatóak.

A kötet legszembetűnőbb sérülése a kötés és a táblák alsó felének beázása után történt penészedése, emiatt a kötet és a táblák aljának hiánya. A könyvtest eredeti fűzése viszonylag ép volt, ezért az anyagvizsgálatok után a kötésből kiemelve csak a leghiányosabb első és utolsó ívfüzeteket választottam le róla, hogy az eredeti fűzés egy részét megőrizzem.

26. kép

Len- és kenderrostok százszoros nagyításban (minta a könyvlapokból)

Szárzatisztítás, rádiózás, a lapok alkoholos enyvező anyaggal történt megerősítése után a nedvestisztítást a könyvtest egyben tartásával végeztem el. A leválasztott lapokat szintén mostam, majd a hiányokat kézi papírontással egészítettem ki.

27. kép
Az egyben maradt könyvtest nedvestisztítása

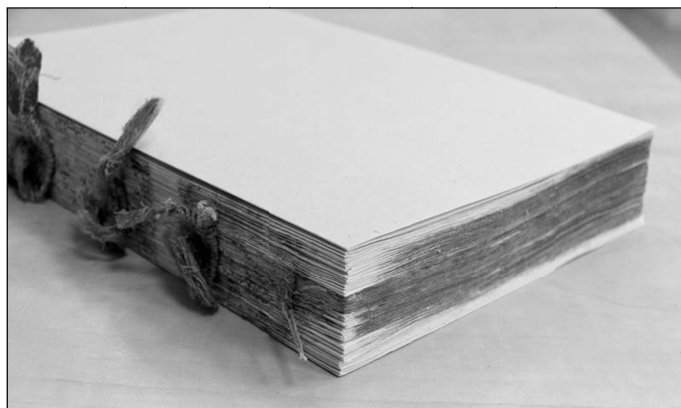
28. kép
A könyvtest mosás utáni szárítása, préselése

29. kép
A kiöntött lapok utánervevése

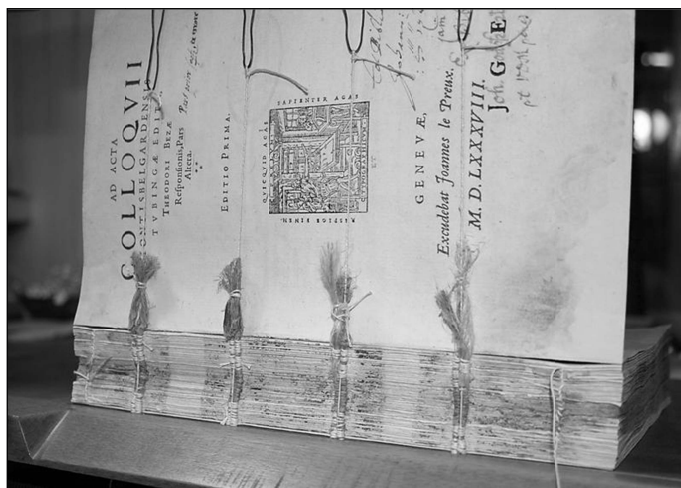

30. kép
Az ívfűzetek sorba rendezése

31. kép
A kijavított könyvttest fűzésre készen

A kijavított ívfüzeteket a kenderszállal megerősített eredeti bordákhoz varrtam vissza. Az első előzék elveszett, ezt a hátsó eredeti előzék analógiájára, kézi öntésű papírral pótoltam. A metszéseket az eredeti színhez retusáltam. Az oromszegőkből csak töredékek maradtak, de ezek és a kötéstípus alapján rekonstruálni lehetett: egy színnel, dupla szállal, a tábla külső felére kiragasztott, félbehajtott vászonalapra készült, a metszések felé eső gyöngysorral.

32. kép
A könyvttest fűzése az eredeti bordákhoz

33. kép
Új ormszegő készítése

A könyvtest elkészülte után a könyvtáblák és a kötésbőr restaurálása következett. A táblák 10–10 darab összekasírozott lapból álltak, ezeket szétáztattam, a lapok hiányait egyesével kézi papírontással egészítettem ki, majd száradásuk után újból összekasíroztam és az aljukat a kötet méretéhez vágtam.

34. kép
A könyvtáblák lapjainak kézi papírontéses kiegészítése

35. kép

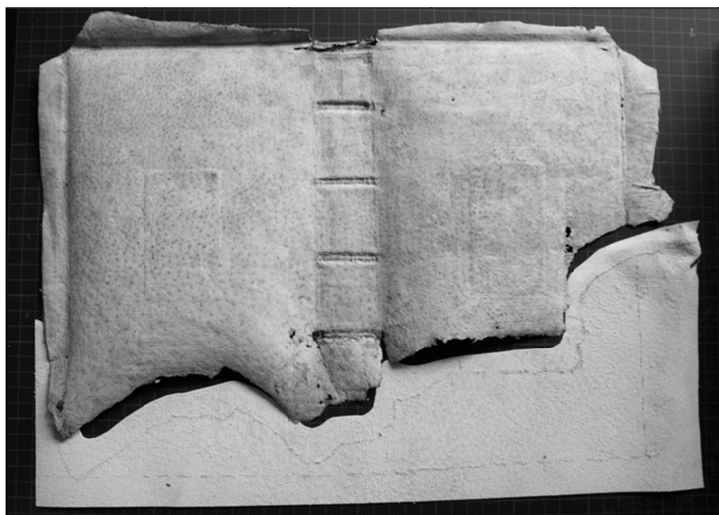
A könyvtáblák kiegészített lapjainak újraszírozása

A kötésbőr szennyeződései ökörepe szappan oldatával eltávolíthatóak voltak, timsós cserzésű, új disznóbőrrel pótoltam ki az elveszett alsó felét.

36. kép

A kötésbőr tisztítás közben

37. kép
A kötésbőr kiegészítéséhez használt új bőr szabása

Betáblázás, a kötésbőr felhúzása után az előzékek leragasztásával fejeződött be a restaurálás.

38. kép
A betáblázás művelete, a legyezősített bordák leragasztása

39. kép

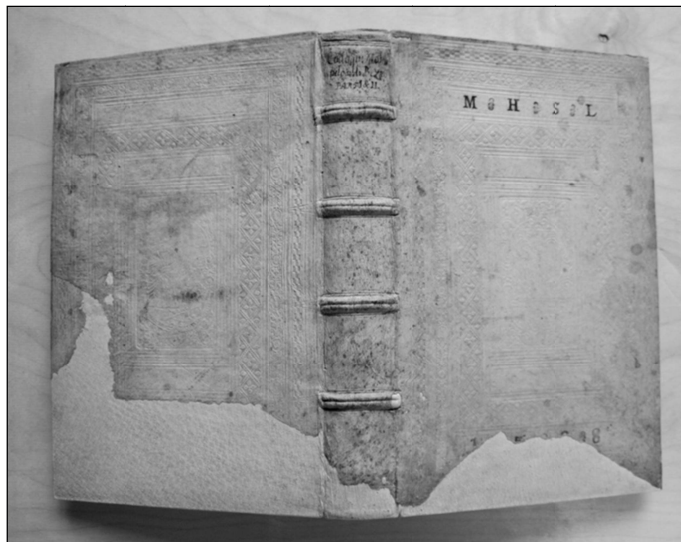
A bőrös javítások után a könyv készen áll az eredeti bőr felhúzására

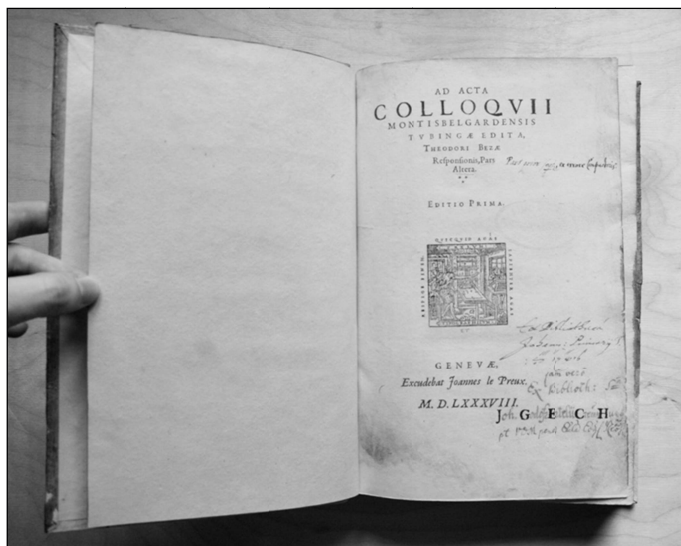
40. kép

A bordák duplabordára való lekötözése

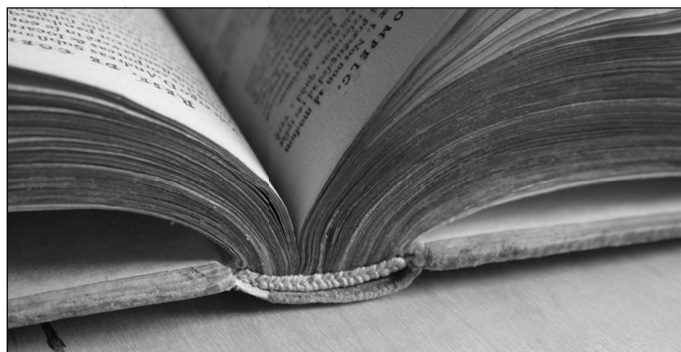
Néhány kép a restaurált kötetről:

41. kép

42. kép

43. kép

44. kép

A könyv méretéhez igazodó savmentes védőborítót és egy keménytáblás könyvdobozt készítettem a mechanikai sérülések megakadályozására, a porosodás és a fény kizárása céljából. A dobozba a kötet kiállítására és kíméletes tanulmányozására alkalmas kihajtható könyvtartót készítettem, amely zárt állapotban megakadályozza a kötet dobozon belüli csúszkálását, ezzel további

mechanikai védelmet nyújt a kötetnek. A doboz fektetve és állítva egyaránt elhelyezhető a polcon.

A könyvet alkotó anyagokat figyelembe véve a kötet számára optimális tárolási és kiállítási környezet értékei a következők: 18–22 °C hőmérséklet, 45–55%-os relatív páratartalom, 50 lux megengedhető maximális megvilágítás. A kötetet óvni kell a portól, szennyeződésektől, mechanikai sérülésektől, biológiai kártevőktől.

A könyv restaurálása összesen 140 munkaórát vett igénybe.

IRODALOM

- ALISON 2003 = ALISON, Adams: *Webs of Allusion: French Protestant Emblem Books of the Sixteenth Century*. Droz, Genève, 2003.
- B. KOZOCSA–Kastaly 2000 = Beöthyné KOZOCSA Ilona–KASTALY Beatrix: *Bevezetés a restaurálásba; a restaurálási dokumentáció*. A papír, a pergamen és a bőr fertőtlenítése és száraz tisztítása. OSzK, Bp., 2000 (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- BARBIER 2005 = BARBIER, Frédéric: *A könyv története*. Osiris Kiadó, Bp., 2005.
- BARBIER 2010 = BARBIER, Frédéric: *A modern Európa születése: Gutenberg Európája*. Kosuth Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, Bp., 2010.
- BREMME 1969 = BREMME, Hans Joachim: *Buchdrucker und Buchhändler zur Zeit der Glaubenskämpfe: Studien zur Genfer Druckgeschichte 1565–1580*. Droz, Genève 1969. (Travaux d’humanisme et Renaissance)
- FÜLÖP 1998 = FÜLÖP Géza: *A könyvkultúra a könyvnyomtatás kézműipari időszakában: Gutenbergtől a francia forradalomig*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998. = <http://mek.niif.hu/01600/01625/01625.htm>
- GUITMANN 2009 = GUITMANN Barnabás: *A bártfai reformáció első évtizedei és kapcsolatszerkezete*. PhD értekezés, PPKE BTK, Piliscsaba, 2009.
- HAEBLER, Konrad–SCHUNKE, Ilse: *Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts*. Bd. 1–2., Wiesbaden, 1967.
- K. BENDEFY–KOZOCSA 1992 = Kissné BENDEFY Márta–Beöthyné KOZOCSA Ildikó: *A bőr és a pergamen felépítése, gyártása, tulajdonságai, károsodás és vizsgálata*. OSzK, Bp., 1992. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- KASTALY 2000 = KASTALY Beatrix: *A papír nedves tisztítása, folttisztítás, ragasztók eltávolítása*. 2. javított, bővített kiadás. OSzK, Bp., 2000. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- KASTALY 2002 = KASTALY Beatrix: *A papír savtalanítása és fertőtlenítése*. 2. javított, bővített kiadás. OSzK, Bp., 2002. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- KASTALY 1991 = KASTALY Beatrix: *Ragasztóanyagok a könyvkötésben, könyv- és papírrestaurálásban*. OSzK, Bp., 1991. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- KASTALY et al. 1991 = KASTALY Beatrix et al.: *Író-, nyomó- és javítópapírok összetétele, tulajdonságai és vizsgálata*. OSzK, Bp., 1991. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- KASTALY–SIMON 2000 = KASTALY Beatrix – SIMON Imola: *A sérült papír kijavítása és a papír anyagának megerősítése*. 2. átdolgozott kiadás. OSzK, Bp., 2000. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)

- KÉKI 2002 = KÉKI Béla: Az írás története: a kezdetektől a nyomdabetűig. Vince Kiadó, Bp., 2002.
- KOPPÁN 2003 = KOPPÁN Orsolya: Egy német reneszánsz kötésű könyv restaurálása. Kézirat. Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézet, Tárgyrestaurátor szak, Bp., 2003.
- LŐKKÖS 2000 = LŐKKÖS Antal: A genfi könyvnyomtatás első virágzása 1478–1510. = Magyar Könyvszemle 116 (2000) 3. sz. 307–319.
- MÉSZÁROS András: Iskolai filozófia Felső-Magyarországon a 19. században. Közelítések a magyar filozófia történetéhez. = http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/205_belso.htm
- NEMES L. 2005 = NEMES L. Ágnes: Egy XVI. századi német reneszánsz kötésű könyv restaurálása. Kézirat. Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézet, Tárgyrestaurátor szak, Bp., 2005.
- RÉVÉSZ 1995 = RÉVÉSZ Imre: Egyháztörténelem. Reprint, Ráday Nyomda, Bp., 1995.
- ROZSONDAI 2004 = ROZSONDAI Marianne: A könyvkötés művészetének rövid története. 2. javított, bővített kiadás. OSzK, Bp., 2004. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- ROZSONDAI–RABENAU 1992 = ROZSONDAI Marianne–RABENAU, Konrad von: Magyar diákok vitték Kálvint és Bézát Wittenbergbe. = Magyar Könyvszemle 108 (1992) 2. sz. 165–167.
- SCHRAMKÓ 2000 = SCHRAMKÓ Péter: Könyvtári ismeretek. OSzK, Bp., 2000. (A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei)
- SIMON 2009 = SIMON Melinda: 19–20. századi kiadói jelvények, a jelvényhasználat elve és gyakorlata. PhD értekezés, Szeged, 2009.
- SZENTPÉTERY 2005 = SZENTPÉTERY Miklós: Besztercebánya, a hétszázötven éves város. = Evangélikus Élet 2005. november 13. = <http://www.evelet.hu/archivum/2005/46/103>
- SZÖGI 1995 = SZÖGI László (szerk.): Régi magyar egyetemek emlékezete 1367–1777. ELTE, Bp. 1995. = <http://mek.oszk.hu/01800/01882/01882.htm>
- TEVAN 1973 = TEVAN Andor: A könyv évezredes útja. Gondolat Kiadó, Bp., 1973.

INTERNETES FORRÁSOK

- <http://www.papacollege.hu/>
Pápai Református Gyűjtemények
- <http://www.lib.cam.ac.uk/exhibitions/KJV/codex.php?id=679>
Cambridge University Library
- <http://dbserve1-bcu.unil.ch/riech/riech.php>
Répertoire des imprimeurs et éditeurs suisses actifs avant 1800
- <http://iaa.jgypk.hu/index.php?page=home>
Inscriptiones Alborum Amicorum
- <http://thesaurus.cerl.org/record/cnio0008486>
Consortium of European Research Libraries
- <http://www.columbia.edu/acis/ets/>
Columbia University. Sources of medieval history
- <http://www.ville-ge.ch/bge/>
Bibliothèque de Genève BGE
- <http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln/>
GLN 15–16 La production imprimée des 15e et 16e siècles des villes de Genève, Lausanne et Neuchâtel
- <http://www.unil.ch/bcu>
Bibliothèque Cantonale et universitaire, Lausanne

<http://hls-dhs-dss.ch/index.php>

Dictionnaire historique de la Suisse

<http://www.1001geneve.net/topic/index.html>

1001 Geneve

SUMMARY

FA LILI ESZTER

*Repairing a book from the 16th century Geneva kept in the library of the
Reformed Collections of Pápa*

The author works as a book and paper repairer for the Archives of Veszprém County. In her essay, she introduces the repairing process of a dogmatic work published in Geneva in 1588 entitled *Ad acta colloquii Montisbelgardensis* written by a Swiss Calvinistic theologian named Theodorus Beza (1519–1605). The valuable and in Hungary rare, leather-bound, German renaissance-type book is kept in the library of the Reformed Collections of Pápa, and because of its damage and bad condition it required a total repairing. The repairer repaired the damaged book, fixed the loose pages, and completed the defective edges. During her work, she tried to do the least possible intervention, to maintain the original technics, and to reconstruct the deficiencies in a faithful way. Each step of the 140 hour long work has been proved by photos and notes of experience.

(Translated by Károly Horváth)